

KATOLÍCKA PIESŇOVÁ TVORBA NA SLOVENSKU V 17. A 18. STOROČÍ

Kristián Štrba a Eva Augustínová

Štúdia sa venuje dejinám tvorby a vydávania katolíckych piesní na území Slovenska v 17. – 20. storočí. Vznikla ako podklad pre pripravovanú komparáciu vydavateľskej politiky a prostredia katolíckeho s prostredím evanjelickým. Predstavuje pohľad na vydávanie katolíckych tlačených a rukopisných spevníkov, ktoré významným spôsobom ovplyvnili vývoj duchovnej piesne na Slovensku a ich bližšia analýza by mohla poukázať na vplyv evanjelickej duchovnej piesne na katolícku, resp. na prenikanie evanjelických duchovných piesní do katolíckej bohoslužobnej liturgie.

Vývoj duchovnej piesne na Slovensku má svoje korene už v 9. storočí, kedy vznikla veľkonočná pieseň, ktorá je zároveň aj najstaršou nám známou cirkevnou piesňou vytvorenou na našom území, s názvom Kristus vstal z mŕtvych. V období stredoveku boli cirkevné piesne najmä súčasťou domácej pobožnosti a spievali sa tiež na púťach, čiže svoje využitie mali hlavne mimo chrámov. Významný vývoj cirkevných piesní v oblasti strednej Európy nastáva až v 15. a 16. storočí a to najmä po roku 1517 v spojitosti s rozširovaním reformácie a neskôr po Lutherovej obnove omšového liturgického poriadku a veriaci sa stali šíriteľmi liturgie.¹

Vývoj piesňovej katolíckej tvorby v 17. storočí úzko súvisí s reformou cirkvi pri ktorej zohral veľmi dôležitú úlohu Tridentský koncil v roku 1563. Na Tridentskom koncile sa riešila aj téma týkajúca sa cirkevných piesni, pretože tu bola prednesená oficiálna sťažnosť, ktorá upozorňovala na problémy týkajúce sa práve cirkevnej hudby. „Najviac a najvášnivejšie bola kritizovaná nedostatočná zrozumiteľnosť textu u polyfónnych vokálnych diel a ďalej prax, pri ktorej sa základom duchovných diel stávali svetské piesne...“²

So samotným vydávaním spevníkov sa na Slovensku začalo v prvej polovici 17. storočia. Môžeme si všimnúť, že v tomto období sa evanjelická duchovná poézia rozvíjala rýchlejšie ako katolícka. Svedčí o tom aj prepracovaný evanjelický spevník z roku 1636 *Cithara sanctorum*, ktorý vydal Juraj Tranovský. Začiatky tlačenej spevníkovej tvorby na Slovensku sa datujú do prvej polovice polovici 17. storočia.

Významným nástrojom rekatolizácie na Slovensku bol práve katolícky spevník *Cantus Catholici*. Na cirkevnom zhromaždení, ktoré sa konalo v Trnave v roku 1629 a ktorého programom bola naliehavá potreba reformy rímskokatolíckej cirkvi v Uhorsku sa riešila aj otázka náboženských piesní, a to v tom zmysle, že je potrebný starostlivý výber piesní, ktoré sa budú spievať počas svätej omše a je ich potrebné očistiť od „kacírskeho“ obsahu.

O takmer ďalšie desaťročie, v roku 1638, opätovne na zhromaždení v Trnave sa rozhodlo o tom, že je potrebné zostaviť oficiálnu katolícku zbierku duchovných piesní a vydať ich, aby boli dostupné širšej katolíckej komunite. Pravdepodobným motívom bolo vydanie *Cithary*

¹ GABČO, J. Stručný prehľad vývoja duchovnej piesne a slovenskej kancionálovej tvorby do vzniku JKS. In: *Adoremus Te*, 2012, č. 1, s. 10-11.

² BLAŽENCOVÁ, Ľ. *Cantus catholici* - prvý tlačený katolícky spevník (Okolnosti jeho vzniku, obsahové bohatstvo a niektoré špecifiká piesní). In: *Česko-slovenské vzťahy, Evropa a svet: Brněnské texty k slovakistice 6*. Brno: Masaryková univerzita, 2004, s. 1.

sanctorum z roku 1636. Tento cieľ sa však podarilo splniť až po takmer 20 rokoch, a to vydaním spevníka Cantus Catholici Benediktovi Sólóšimu.

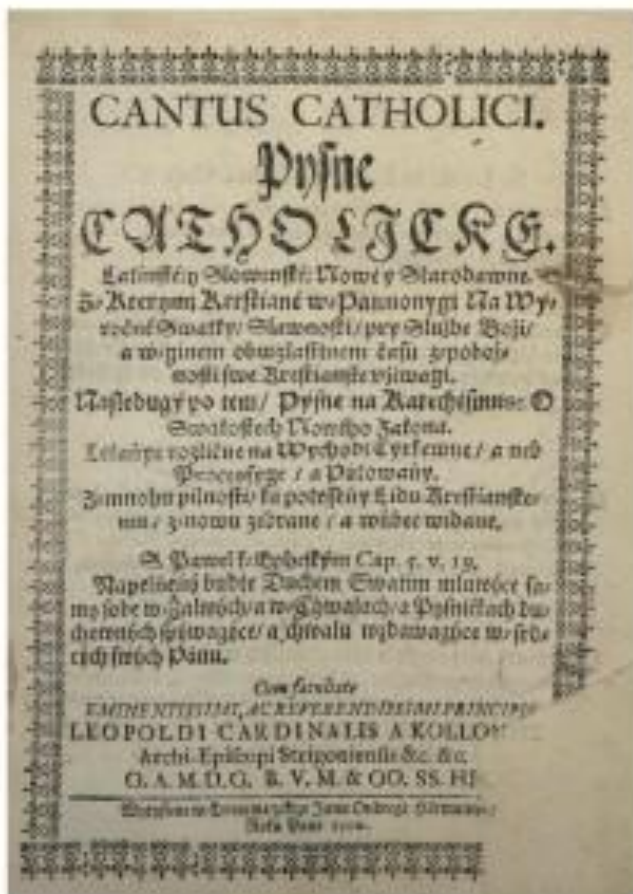
Benedikt Sólóši sa narodil v roku 1609 v obci Rybník. Študoval na gymnáziu v Trnave v rokoch 1629-1630 a v roku 1630 vstúpil do jezuitskej rehole. Vo Viedni študoval filozofiu v rokoch 1634-1636 a teológiu v Trnave v rokoch 1638-1639. Ako učiteľ pôsobil v roku 1633 na kolégiu a v rokoch 1636-1637 v Trnave, u jezuitov v Užhorode v roku 1639, v rokoch 1640-1642 bol učiteľ na gymnáziu v Trnave a kňaz. Za svoj život pôsobil na mnohých miestach a vykonával rôzne funkcie ako napr. kazateľ v Kláštore pod Znievom v rokoch 1652-1653. Bol najvýznamnejší predstaviteľ duchovnej piesňovej ranobarokovej spisby na Slovensku. Benedikt Sólóši zomrel v Kláštore pod Znievom v roku 1656.³

Misionár Benedikt Sólóši počas svojho pobytu v Kláštore pod Znievom, Košiciach a v Szendrő zostavil zbierku duchovných piesní v dvoch verziách, a to v slovensko-latinskej a maďarsko-latinskej. Ako prvá bola zverejnená maďarská verzia v roku 1651 a neskôr slovenská verzia v roku 1655. Obe boli vydané v Levoči významným tlačiarom pôsobiacim na Slovensku, Vavrincom Brewerom.

Pokiaľ ide o obsah, je potrebné poznamenať, že obe verzie sú úplne nezávislé. Slovenská verzia katolíckeho spevníka Cantus Catholici bola neskôr vydaná v druhej, o niečo viac rozšírenejšej verzii v roku 1700 v Akademickej tlačiarni v Trnave. Spevník Cantus Catholici obsahoval 304 duchovných piesní. Benedikt Sólóši čerpal zo spevníkov, ktoré pochádzali z Čiech a Moravy zo začiatku 17. storočia a boli publikované boli v Olomouci. Išlo o Kancionál Jána Rozenpluta (1601) a Pjsně Katholické od Jiřka Hlohovského (1622). Okrem týchto spevníkov si Benedikt Sólóši do spevníka vybral aj texty pochádzajúce z evanjelického prostredia. Cantus Catholici mal slúžiť najmä ako sprievodca pre kantorov a nie primárne ako „kniha pre ľudí“, na rozdiel od Tranovského Cithary sanctorum. Spevník sa skladá zo spevov pre priebeh omše (Sanctus, Gloria, Kyrie, Credo), ľudové a latinské duchovné piesne na jednotlivé ročné obdobia a slávnosti liturgického roka (mariánske sviatky, pôst, Veľká noc, advent, Vianoce atď.), a taktiež piesne súvisiace s katechizmom.⁴

³ *Reprezentačný bibliografický lexikón Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1999.

⁴ KAČIČ, L., ZÁVARSKÝ, S. a P. ŽEŇUCH. Cantus Catholici (1655): The First Slovak-Latin Catholic Hymnbook. In: *Slavica Slovaca*, 2013, roč. 48, č. 1, s. 76-78.

Obr. 1. Tit. list spevníka Cantus Catholici

Okrem Sólóšioho spevníka bol pre katolíckych kňazov k dispozícii aj tzv. Vietorisov kódex, taktiež z druhej polovice 17. storočia. Ide o rukopisné zápisy, ktoré vznikli v rokoch 1660 až 1670 a obsahujú zápisy hudobných skladieb. Vietorisov kódex obsahuje textovú a hudobnú notáciu, do ktorého prispelo niekoľko autorov. Vtedajší interpreti a hudobníci si do neho zapisovali rôzne notové a textové záznamy, pričom išlo o náboženské, ale i svetské skladby rôznych žánrov, ktorých rytmus vychádza z ľudových tradícií. Vo Vietorisovom kódexe sú prevzaté duchovné piesne z rozličných vydaní Citary sanctorum a Cantus Catholici.⁵

⁵ ŽIGO, P. Tabulatúra ako prameň poznávania predpisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 2, s. 65-67.

Obr. 2. Victorisova Tabulatúra

Na začiatku 18. storočia mali cirkevné piesne nevyhovujúcu žánrovú štruktúru a vo veľkej miere chýbali piesne k svätým, ako aj pohrebné piesne. Na území Slovenska nastal rozmach žánrov duchovnej piesne v podobe eucharistických piesni, alebo lamentov, avšak ich prítomnosť mala iba malé zastúpenie. Na území Slovenska existovalo niekoľko rukopisných spevníkov, ktoré sa rozširovali medzi katolíckymi veriacimi v viac-menej živelné, takmer bez podstatného zásahu oficiálneho kancionála. Na Slovensku v 18. storočí neboli uverejnené významné kancionálové tlače s notovanými nápevmi.⁶

Z najznámejších kancionálov môžeme spomenúť napr. Rajecký kancionál, ktorý je jedným z dôkazov variability a bohatosti nápevov. Jedným z nich je aj Rajecký kancionál, ktorý pochádza z 1. polovice 18. storočia.⁷

Dôležité je spomenúť katolícke spevníky františkánskeho kňaza Paulína Bajana, ktorý je zostavovateľom mnohých spevníkov, z ktorých štrnásť sa zachovalo dodnes a tými sú:

Skalický spevník, Beckovský spevník, Jubilus cordis I-III, Harmonia Seraphica I-IV, Jubilus Seraphicus I-II, Promptuarium hebdomadae Sanctae, Promptuarium chorale a Cantionale chorale. Sú to veľkoformátové rukopisy pozostávajúce z viac ako dvetisícpäťsto rukopisných strán s bohatou grafickou výzdobou. Ich obsahom sú litánie, afertória, árie, omše, antifóny, pašie, piesne... Väčšina týchto rukopisov je uložená vo fondoch Slovenskej národnej knižnice. Skladby, ktoré sa dávnejšie spievali vo františkánskych kostoloch

⁶ RUŠČIN, P. Náboženské katolícke pesničky Jura Holleho – prvý notovaný kancionál slovenských katolíkov po Cantus Catholici. In: *Musicologica Slovaca*, 2014, roč. 31, č. 5, s. 255-256, 258-260.

⁷ RUŠČIN, P. Náboženské katolícke pesničky Jura Holleho – prvý notovaný kancionál slovenských katolíkov po Cantus Catholici. In: *Musicologica Slovaca*, 2014, roč. 31, č. 5, s. 255-256, 258-260.

pochádzali buď zo starších spevníkov ako bol napríklad Cantus Catholici, alebo ich autormi boli sami františkáni. Bajan tieto skladby zbieral a zapisoval. Odhaduje sa, že vyše tridsať skladieb napísal Bajan, ostatné sú mu pripisované hypotetick. Bajan tvoril hudbu len na liturgické účely. Zložil mnoho omší, akými sú napríklad: Missa S. Luciae (Omša na počesť sv. Lucie), (Omša na počesť sv. Kataríny), antifónu Tota pulchra, ofertória, árie a piesne.⁸

Paulín Bajan je taktiež autorom 3 latinsko-slovenských pastorálnych omší, ktoré napísal počas svojho pôsobenia v Hlohovci a boli určené pre obdobie Vianoc,⁹ z nich môžeme spomenúť napr. Missa Neo-Nati Jesuli I-III. Pre vianočné obdobie napísal aj množstvo piesní, akými sú napríklad: Povstaňte v rýchlosti a Sem pospajte, nemeškajte, Vystúpte z chléva, pastírové, Velká poníženost.

Vďaka Bajanovej invencii vznikli piesne, ktoré si ľud osvojil do takej miery, že sa počas vianočného obdobia stali súčasťou betlehemských hier a duchovných piesní na Slovensku. Aj Mikuláš Schneider-Trnavský prevzal a zaradil do svojho Jednotného katolíckeho spevníka 21 Bajanových piesní, z toho šesť vianočných, a to A včera z večera, Ponáhľajme, pastuškovia, Povstaňte v rýchlosti, Sem, pastieri, pospiechajte, Sem pospešte, nemeškajte, Zaspievajme si veselo.

Rovnako tieto, už upravené piesne boli publikované v diele Slovenské koledy (1968) od Jozefa Kresánka a rovnako ich využil aj Tadeáš Salva, ktorý si piesne spracoval v diele Vianočné pastorále (1987) so zaujímavou inštrumentáciou.¹⁰

Paulín Bajan patril medzi popredných predstaviteľov neskorobarokovej hudby na území Slovenska. Narodil do meštianskej rodiny otcovi Štefanovi a matke Anne, ktorí mali spolu desať detí, z nich väčšina umrela v detskom veku. Keď sa narodil, dostal meno Juraj. Celé svoje detstvo prežil v Skalici, kde u jezuitov v mestskej škole v rokoch 1729-1739 získal všeobecné vzdelanie. Vzťah k hudbe mal od detstva, keď sa už ako deväťročný začal venovať spevu a dokonca sa odhaduje, že začal aj hrať na organe vo farskom kostole v Skalici. Taktiež mal sklony k maliarstvu, ktoré začal študovať v Brne po skončení gymnázia, avšak nakoniec od tohto upustil a rozhodol sa stať kňazom. Rozhodol sa žiť podľa prísnych rehoľných pravidiel františkánov. Vo svojich devätnástich rokoch sa stal v obci Pruské novicom v roku 1740, kde mu bolo pridelené rehoľné meno Paulín. Svoje teologické a filozofické štúdium absolvoval v kláštoroch vo Vacove, v Jágri a v Leviciach. V Trnave 4. decembra 1746 bol vysvätený za kňaza. Pôsobil na rôznych miestach podľa príkazov svojich nadriadených.

Bajanovu tvorbu možno rozdeliť na tri etapy.

Počas svojho pôsobenia v kláštore v Hlohovci, ktoré trvalo od roku 1750 do 1760, okrem ročného premiestnenia v Beckove (1757-1758) sa Bajan zaoberal hlavne hudbou. Hral na organe a novicov učil organovú hru a spev.¹¹

⁸ PACALAJOVÁ, M. 2010. Paulín Bajan – sila invencie nielen vo vianočnej hudbe! In: Katolícke noviny [online]. Aktualizované [cit. 2018. 03. 21]. Dostupné na: <http://www.katolickenoviny.sk/5152-2010-paulin-bajan-sila-invencie-nielen-vo-vianocnej-hudbe/>.

⁹ KAČIČ, L. a S. ZÁVARSKÝ. Autobiografia P. Paulína Bajana OFM (1721 – 1792). In: *Slavica Slovaca*, 2016, roč. 51, č. 3-4, s. 81.

¹⁰ PACALAJOVÁ, M. 2010. Paulín Bajan – sila invencie nielen vo vianočnej hudbe! In: Katolícke noviny [online]. Aktualizované [cit. 2018. 03. 21]. Dostupné na: <http://www.katolickenoviny.sk/5152-2010-paulin-bajan-sila-invencie-nielen-vo-vianocnej-hudbe/>.

¹¹ PACALAJOVÁ, M. 2010. Paulín Bajan – sila invencie nielen vo vianočnej hudbe! In: Katolícke noviny [online]. Aktualizované [cit. 2018. 03. 21]. Dostupné na: <http://www.katolickenoviny.sk/5152-2010-paulin-bajan-sila-invencie-nielen-vo-vianocnej-hudbe/>.

Práve tu sa veľmi intenzívne venoval kompozičnej činnosti, rovnako ako aj písal hudobné zborníky. Svedčí o tom aj fakt, že v čase pôsobenia v Hlohovci vznikli zborníky Cationale chorale (okolo r. 1750), Jubilus Seraphicus II (1752) a Harmonia Seraphica I (1755).

Ako Bajan uvádza vo svojej autobiografii, počas svojho ročného pôsobenia v Beckove (1758/1759) zložil dva zborníky omši „duo Cantionalia ad modum Missalium“, ktoré mu zviazali dobrodinci v Trenčíne. Avšak nakoľko sa žiadny nezachoval a „ad modum Missalium“ je dosť všeobecná formulácia, odhaduje sa, že jeden zo zborníkov by mohol byť Beckovský slovenský spevník (1758). Išlo najmä o fertóriá, árie, piesne a pod. Po návrate z jednoročného pobytu v Beckove sa vrátil späť do Hlohovca, kde napísal aj zbierku piesní *Hebdomadae Sanctæ* (1759).¹²

V čase, keď už z Hlohovca v roku 1760 odchádzal, skomponoval tzv. „rozlúčkový spev“, ktorý spieval pri odchode svojím bratom.¹³

Po odchode z Hlohovca (v roku 1760) bol presunutý do svojho rodiska - Skalice, kde pôsobil ako kazateľ jedenásť rokov (1760 – 1771). Tu sa však už hudbe venoval iba zriedka.

Opäť bol na rok presunutý do Beckova od roku 1771 do 1772 a potom sa vrátil späť do Skalice, kde mu bola pridelená iná úloha. Jednalo sa o funkciu organistu a pracoval ešte ako učiteľ organovej hry a spevu. Okrem tohto sa intenzívne venoval odpisovaniu a komponovaniu zborníkov, čo vykonával pre vlastnú potrebu a na objednávku od rôznych kláštorov.

V tomto období v kláštore v Skalici dokázal do roku 1783 skomponovať osem rozsiahlych hudobných zborníkov. V roku 1775 zložil *Harmonia Seraphica II* a pre kláštor v Hlohovci *Jubilus Cordis I*. Pre kláštor v Pruskom zložil v roku 1777 dva spevníky *Jubilus Cordis II* a *Harmonia Seraphica III*. Pre vlastnú potrebu napísal v roku 1779 počas liečenia *Harmonia Seraphica IV*, kde na konci jednej z omši možno nájsť poznámku, ktorá tomu nasvedčuje: „*Scipsi tempore curæ sanitatis*“. Pravdepodobne taktiež pre vlastnú potrebu v roku 1780 skomponoval aj vianočný špeciálnik *Promptuariism chorale*. Ako posledný napísal jeho najznámejší zborník v roku 1783 a tým bol Skalický slovenský spevník, s najväčšou pravdepodobnosťou pre rehoľníkov v Radošovciach. Tieto práce vykonával do roku 1783, kedy oslepol. Potom už pracoval len ako spovedník.¹⁴

Pri 50. výročí od zloženia rádových sľubov mu bol v roku 1791 udelený čestný titul „*praedicator emeritus*“.¹⁵ Dňa 15. júla 1792 Pulín Bajan umiera a je pochovaný v krypte kláštora.¹⁶

¹² KAČIČ, L. a S. ZÁVARSKÝ. Autobiografia P. Paulína Bajana OFM (1721 – 1792). In: *Slavica Slovaca*, 2016, roč. 51, č. 3-4, s. 82-83.

¹³ PACALAJOVÁ, M. 2010. Paulín Bajan – sila invencie nielen vo vianočnej hudbe! In: *Katolícke noviny* [online]. Aktualizované [cit. 2018. 03. 21]. Dostupné na: <http://www.katolickenoviny.sk/5152-2010-paulin-bajan-sila-invencie-nielen-vo-vianocnej-hudbe/>.

¹⁴ PACALAJOVÁ, M. 2010. Paulín Bajan – sila invencie nielen vo vianočnej hudbe! In: *Katolícke noviny* [online]. Aktualizované [cit. 2018. 03. 21]. Dostupné na: <http://www.katolickenoviny.sk/5152-2010-paulin-bajan-sila-invencie-nielen-vo-vianocnej-hudbe/>.

¹⁵ KAČIČ, L. a S. ZÁVARSKÝ. Autobiografia P. Paulína Bajana OFM (1721 – 1792). In: *Slavica Slovaca*, 2016, roč. 51, č. 3-4, s. 82-83.

¹⁶ PACALAJOVÁ, M. 2010. Paulín Bajan – sila invencie nielen vo vianočnej hudbe! In: *Katolícke noviny* [online]. Aktualizované [cit. 2018. 03. 21]. Dostupné na: <http://www.katolickenoviny.sk/5152-2010-paulin-bajan-sila-invencie-nielen-vo-vianocnej-hudbe/>.

Krátky exkurz katolíckou duchovnou piesňou je úvodom k širšiemu výskumu zameraného na komparáciu a analýzu duchovných piesní, ktoré sa stali súčasťou bohoslužobnej praxe i súkromnej pobožnosti na Slovensku.

Obr. 3. Časť z kancionála Pavla Bajana (1786) s piesňou Raduj sa, Cirkev Kristova

Zoznam bibliografických odkazov

- BLAŽENCOVÁ, Ľ. Cantus catholici - prvý tlačený katolícky spevník (Okolnosti jeho vzniku, obsahové bohatstvo a niektoré špecifiká piesní). In: *Česko-slovenské vzťahy, Evropa a svet: Brněnské texty k slovakistice 6*. Brno: Masaryková univerzita, 2004, s. 11-13.
- GABČO, J. Stručný prehľad vývoja duchovnej piesne a slovenskej kancionálovej tvorby do vzniku JKS. In: *Adoremus Te*, 2012, č. 1, s. 10-11.
- KAČIČ, L. a S. ZÁVARSKÝ. Autobiografia P. Paulína Bajana OFM (1721 – 1792). In: *Slavica Slovaca*, 2016, roč. 51, č. 3-4, s. 82-83.
- KAČIČ, L., ZÁVARSKÝ, S. a P. ŽEŇUCH. Cantus Catholici (1655): The First Slovak-Latin Catholic Hymnbook. In: *Slavica Slovaca*, 2013, roč. 48, č. 1, s. 76-78.
- PACALAJOVÁ, M. 2010. Paulín Bajan – sila invencie nielen vo vianočnej hudbe! In: *Katolícke noviny* [online]. Aktualizované [cit. 2018. 03. 21]. Dostupné na: <http://www.katolickenoviny.sk/5152-2010-paulin-bajan-sila-invencie-nielen-vo-vianočnej-hudbe/>.
- Reprezentačný bibliografický lexikón Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1999.
- RUŠČIN, P. Náboženské katolícke pesničky Jura Holleho – prvý notovaný kancionál slovenských katolíkov po Cantus Catholici. In: *Musicologica Slovaca*, 2014, roč. 31, č. 5, s. 255-256, 258-260.
- ŽIGO, P. Tabulatúra ako prameň poznávania predpisovnej slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 2007, roč. 72, č. 2, s. 65-67.